

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.14.2020.223502>

ДОСЛІДЖЕННЯ ОЙКОНІМІКОНУ УКРАЇНИ В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ

*Рецензія на монографію Котович В. В.
«Ойконімія України як лінгвокультурний фонеман»
(Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.)*

Глобалізація, яка знаходить прояв у різноманітних сферах людського життя, серед іншого й в науці, не може не відобразитися й на розвитку філологічної науки, зокрема лінгвістики, у якій на засадах філософського принципу єдності світу відбувається формування нового інтеграційного підходу, результатом чого є з'ява т. зв. інтегрованих лінгвістичних наук: етнолінгвістики, психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, когнілінгвістики, прагмалінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокраїнознавства тощо, тобто наук, центром уваги яких є людина. До таких інтегрованих наук належить і лінгвокультурологія, крізь призму якої висвітлено один з аспектів дослідження проблеми ойконімії в монографії Котович Віри Василівни «Ойконімія України як лінгвокультурний фонеман».

Лінгвокультурологічний аспект дослідження ономастики – це новий етап розвитку науки про власні назви, який передбачає висвітлення основних ономастичних проблем з опертям на антропоцентризм, тобто на розгляд мовних номінацій у тісному зв'язку з людиною, її мисленням, духовно-практичною діяльністю тощо. Звідси кожний онім, зокрема й ойконім, постає як мовна й культурологічна одиниця. Отже, метою рецензованого дослідження було здійснити, з одного боку, ономастичний (лексико-семантичний, словотвірний, етимологічний, синхронно-діахронний, стратиграфічно-просторовий), а з іншого – лінгвокультурологічний (матеріально-духовний, соціально-, етно- та національно орієнтований) аналізи ойконімів України, що уможливило співвіднести зовнішній обрис ойконіма як лінгвістичної одиниці з його внутрішньою, глибинною сутністю.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання важливих завдань, пов'язаних з окресленням теоретико-методологічних засад ономастичного та лінгвокультурологічного аналізу ойконімного простору України, з'ясуванням механізму й характеру інтерпретації ойконімів як згорнутих лінгвокультурологічних текстів, дослідженням сучасного астіонімікону України як складника ойконімного простору та як лінгвокультурного феномену, установленням специфіки ойконімів як репрезентантів лінгвокультурологічних категорій, зокрема часу, простору, образно-символічного і духовного національного світовідчуття. Опис результатів виконання цих завдань детермінував відповідну архітектуру наукової праці: вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків (як до кожного розділу, так і загальних), переліку умовних позначень, списків літератури та джерел.

Досягненню поставленої мети й успішному виконанню завдань для її реалізації посприяли від-

повідні методи й методологія дослідження. Щодо методів, то авторка послуговувалася як загальнонауковими (аналіз, синтез, моделювання, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція), так і лінгвістичними, зокрема: *описовим* (дав змогу проаналізувати ойконіми як своєрідні згорнуті тексти з лінгвальною та екстралінгвальною інформацією); *порівняльно-історичним* (уможливив репрезентацію давніх ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів з характеристикою фоно-морфемних та лексичних трансформаций); *структурним* (розщепленням значення слова на елементарні смисли забезпечив найбільш ймовірне мотивування того чи того астіоніма; дав змогу визначити їхню словотвірну будову тощо); *зіставним* (посприяв визначенню специфіки ойконімів, локалізованих у різних адміністративно-територіальних регіонах країни); *функційним* (уможливив моделювання лінгвокультурологічного портрета усіх астіонімів України з виокремленням ядерної та інтерпретаційної зон, ближньої та дальньої периферії).

Окресленню методології аналізу та істотних теоретичних засад рецензованого ономастикокультурологічного дослідження ойконімії присвячено перший розділ монографії. Серед сформульованих об'єктів і завдань лінгвокультурології як науки авторка називає, окрім іншого, й дослідження ономастичних явищ. Водночас наголошує на доцільності розмежування етнолінгвістичного, соціолінгвістичного, лінгвокраєзнавчого та лінгвокультурологічного аспектів ономастичних досліджень, позаяк кожен з них передбачає розгляд порушеної проблеми у своєму ракурсі з належними для цього ракурсу параметрами та особливостями. Науковець визначає засадничі принципи та механізми лінгвокультурологічного аспекту. Зокрема, важливим механізмом такого дослідження ойконімів вважає одночасне проведення двох різновидів аналізу назв населених пунктів: мовного, зі з'ясуванням лексико-семантичних, структурно-словотвірних, етимологічних, синхронно-діахронних, стратиграфічно-просторових особливостей таких назв і культурологічного, з визначенням матеріально-духовного, соціально-, етно- та національно орієнтованого континууму.

У цьому ж розділі дефіновано основні терміни, якими оперує дослідниця. Передусім наведено ті з них, якими послуговуються лінгвокультурологи загалом. Серед найбільш уживаних для позначення феномену як такого використовують: *культурна популяція, тезаурус культури, мова культури, лінгвокультурна компетенція, лінгвокультурна конота-*

ція та ін. Номінуванню понять з огляду на об'єкт дослідження послуговували терміни *лінгвокультура*, *концепт національної культури*, *лінгвокультурний концепт*, *лінгвокультурологічний концепт*, *культурно маркована одиниця*, *слово з національно-культурним компонентом* тощо. Намір відшукати (чи створити) термін, який би адекватно відображав сутність досліджуваного і об'єднував стрижневі елементи основної одиниці ономастико-культурологічного підходу – компоненти *онім-* та *культуро-*, реалізовано за допомогою вперше запропонованого для такого типу дослідження терміна *ойкокультуронім*. Авторка визначає його як ойконім, що комплексно досліджений у мовно-культурному плані, і «екстралінгвальний складник якого відтворює культуру принципів та способів назвотворення, унаслідок когнітивний відрив експліцитного та імпліцитного, а лінгвальний указує специфіку мотивації, семантику власної назви та засоби її деривації» (с. 384).

З-поміж найбільш репрезентативних різновидів ойконімів – астіонімів (власних назв міст) і комонімів (власних назв сільських поселень, зокрема сіл, селищ, хуторів) – Віра Котович спинає свій вибір на описі астіонімів, позаяк уважає їх надзвичайно культуромісткими мовними одиницями, що характеризують, з одного боку, того (чи тих), хто створив (чи створили) саму назву, його (чи їхні) світоглядні, національно-етнічні, регіональні, соціальні, художньо-естетичні уподобання, а з іншого – просторово-часові, якісно-кількісні, ціннісні засади створення такої одиниці; а також такими, які, демонструючи культуру номінування понять усередині України, слугують тлом для окреслення параметрів ономасистеми загалом і вияву специфіки інших ономасистем, серед іншого й комонімної, мікротопонімної, ергонімної, урбанімної тощо, зокрема.

Перший розділ завершується твердженням, яке прогнозує наступні етапи роботи: «важливим компонентом ономастико-культурологічного розгляду назви міського поселення є окреслення, структурування та моделювання лінгвокультурологічного портрета астіоніма» (с. 70). Отже, по-перше, визначено подальші кроки дослідження з висвітленням концептуально важливих положень такого виду аналізу фактичного матеріалу, а по-друге, вибрано систематизувальну одиницю опису цього фактичного матеріалу, яка сприятиме стрункому, виваженому описові тих чи тих ойконімів – залежно від типу їх кодування (онімний і апелятивний коди). Лінгвокультурологічний портрет астіонімів як систематизувальну одиницю структурують: *ядерна зона*, репрезентована сучасною назвою міста та окресленням його локалізації, *ближня периферія*, що становить генезу астіоніма, *дальня периферія*, що містить характеристику етимона, та *інтерпретаційна зона*, яку формують контроверсійні тлумачення, народна етимологія назви тощо.

У другому й третьому розділах з урахуванням інформації, закованої у власній назві, установлено типологію (ширшу й вужчу) астіонімів. Зокрема, усі астіоніми об'єднують у два типи – астіоніми відповідно онімного й апелятивного кодів. На початку кожного з розділів окреслено сутність кожного з кодів. Скажімо, онімний код дефіновано як

систему засобів і способів, яка уможливорює зчитування мовно-культурної інформації з власної назви, сприйняття цієї назви крізь призму лінгвальних та екстралінгвальних відомостей; виокремлення ціннісного змісту пропріатива; експлікація культурної сутності оніма, закодування якої відбулося за допомогою іншої власної назви (с. 73). Далі авторка виокремлює різновиди кожного типу відповідно до засадничого принципу об'єднання в ту чи ту структурну одиницю, детерміновану закладеною в неї інформацією, і докладно, з використанням комплексу прийнятих для опису лінгвокультурологічного портрета ознак характеризує репрезентанти цих кодів. Для прикладу, онімний код астіонімів об'єднує 8 підпорядкованих кодів (антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний), кожен з яких може мати ієрархічно залежні субкоди. Відповідно диференційовано й апелятивний код: він об'єднує ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний коди.

Четвертий розділ присвячено аналізу ойконімів України як виразників специфіки національного світовідчуття. Авторка висновок, що ойкокультуроніми становлять згорнуті лінгвокультурні тексти, здатні слугувати лінгвістичним знаком номінації заселеного людиною об'єкта, ословлювати обжитий та поіменований простір чи встановлювати той чи той час, бути основою для створення символічних образів чи відобразити вірування та релігію українського народу. Особливу увагу зосереджено на відображенні в ойконімах понять простору, часу, на віднесенні в них категорій духовності, образності тощо.

Новаторство концепції дослідження полягає в тому, що онімкон України, зокрема астіоніми як різновиди ойконімів, розглянуто в контексті синтезу двох напрямів розвитку мовознавчого вчення – ономастики та лінгвокультурології, що дало змогу з урахуванням ономастичних і лінгвокультурологічних особливостей того чи того астіоніма створити його лінгвокультурологічний портрет. Моделювання астіокультуронімів з використанням лінгвокультурологічного портрета на основі достовірних даних, почерпнутих з надзвичайно потужної джерельної бази, посприяло розкодуванню утаємненого значення, реалізованого власною назвою, яке зароджується зі з'явою самої власної назви, потім зазнає розширення, модифікації, доповнення актуальною інформацією, згодом стає підґрунтям для різних асоціацій і конотацій, а обов'язковий для таких назв етнокультурний складник слугує виразником історичних, соціальних, духовних, національно-етнічних особливостей назвотворення.

Монографія Котович Віри Василівни «Ойконімія України як лінгвокультурний феномен» – це завершене ґрунтовне самостійне дослідження, положення й висновки якого, зі зміною вектора розвитку лінгвістичної науки в напрямку антропоцентризму, є вагомим внеском у розбудову, з одного боку, лінгвокультурологічного вчення як одного з інтеграційних напрямів сучасної лінгвістики, а з іншого – української ойконімії, одним з векторів аналізу якої

є лінгвокультурологічний аспект. Виконане в межах досліджуваного аспекту моделювання лінгвокультурологічних портретів назв міст України збагачує ономастичну теорію новими відомостями, сприяє виявленню «національно-української» специфіки. Недарма лейтмотивом усього дослідження слугує

гасло авторки «Вболівання за українськість українського міста розпочинається з утвердження українськості його назви», яке утверджує самобутність українського народу з його історією, традиціями, культурою і вмінням втілювати цю самобутність у називанні місць своїх поселень.

О. П. Кушлик

*доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*